

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 316.647.5:005.73:373

DOI: 10.15587/2313-8416.2017.98410

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ «ЗЛИТТЯ КУЛЬТУР» – ДОСВІД РОЗВИНЕНИХ КРАЇН (США, КАНАДА, АВСТРАЛІЯ, ВЕЛИКОБРИТАНІЯ, НІМЕЧЧИНА)

© І. С. Шпильова

У статті розглянуто демографічні, соціально-психологічні та культурні передумови формування комунікативної толерантності через призму «злиття культур». Визначено сутність таких понять, як «мультикультуралізм», «поліетнічне середовище», «толерантність». Охарактеризовано підходи до визначення і дослідження толерантності, етнічної (міжетнічної) толерантності на прикладі ряду країн (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина).

На основі світового досвіду представлено головні напрямки формування толерантності в умовах вітчизняної системи виховання та освіти

Ключові слова: толерантність, мультикультуралізм, поліетнічне середовище, плюралізм, культурна депривація, асиміляція, ідентифікація

1. Вступ

Зміни, що відбуваються в Україні, такі як, демократизація суспільства, інтернаціоналізація, побудова правової держави через визнання основних прав і свобод людини, розширення можливостей для розвитку духовних і матеріальних потреб особистості, актуалізують проблему готовності підлітків та юнаків до вибору самостійно відповідальної дії в соціально-економічному і культурному житті. Ці тенденції розвитку протікають досить суперечливо в Україні, вимагають переосмислення цілей і результатів освіти. В якості головного результату освіти повинна розглядатися готовність і здатність молодих людей нести особисту відповідальність за власне благополуччя і благополуччя суспільства, в якому вони живуть, не порушуючи «закони» толерантності.

Забезпечуючи механізм трансляції етнічної спадщини новим поколінням, разом із тим постає необхідність забезпечення інтеграційних процесів, закладання основи для розуміння і спілкування з іншими культурами, націлювання учнів/студентів на вміння підтримувати і розвивати діалог культур.

Мультикультуралізм є тим із аспектів толерантності, який показує молодому поколінню паралельність існування взаємопроникаючих культур, які збагачують і розвивають особистість в загальнолюдському руслі масової культури. Формування толерантності підлітків та юнаків через призму «злиття культур» демонструє досвід розвинених країн (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина). Де, перебуваючи щоденно в поліетнічному середовищі, у особистості формуються такі важливі загальнолюдські риси, як честь, повага, достоїнство,

терпимість, формується «правильна» багатонаціональна ідентичність, активізується «висока» громадянсько-правова культура.

2. Літературний огляд

Психолого-педагогічне виховання толерантності є найважливішою ланкою системи освіти, що поєднує в собі освітню і виховну функції, а також є об'єктом пильної уваги педагогів, психологів, культурологів та філософів. Особливої уваги заслуговує проблема формування культури міжнародних відносин, виховання міжетнічної толерантності через призму «злиття культур». Проблемам мультикультурної освіти присвячено праці таких науковців, як Бахов І. С. [1], О. Є. Гомілко [2], Огієнко О. І. [3], та ін. Серед зарубіжних науковців слід відмітити таких, як Banks J. [4], Nieto S. [5], Sliter K [6] та ін.

Проблеми побудови демократичного суспільства, а саме весь спектр правових, соціальних та історичних питань, пов'язаних з існуванням людини в сучасному полікультурному світі, визначення її позиції і способів взаємодії з навколишнім світом – ось ті питання, над якими працюють фахівці багатьох країн світу. Розстановка акцентів на «правах і обов'язках громадян», на потребі в «участі» активних громадян в громадянському суспільстві стала в центрі уваги Міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Рада Європи, ОБСЄ), конференцій глав держав, політиків, громадськості, стурбованих станом демократичної культури в Європі та світі. Декларація принципів толерантності, затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. привнесла свій вклад у розвиток толерантності [7].

Незважаючи на ряд праць із даної проблематики та чималої кількості міжнародних документів, принципово важливим є винайдення оптимальних шляхів формування «української» толерантності в системі мультикультурного середовища, спираючись на усталені догми міжнародного права та досвід зарубіжних країн. Адже на сьогоднішній день так і не вироблено комплексної системи формування толерантності у контексті «злиття культур».

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – вивчення досвіду формування толерантності підлітків через призму «злиття культур» на прикладі ряду розвинених країн (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина).

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

- з'ясувати сутність та прояви мультикультуралізму як одного із аспектів толерантності;
- розглянути підходи до визначення і дослідження толерантності, етнічної (міжетнічної) толерантності на прикладі зарубіжних країн;
- спираючись на міжнародний досвід представити головні напрямки формування толерантності в умовах вітчизняної системи виховання та освіти.

4. Формування толерантності через призму «злиття культур»

Толерантність є сенсоутворювальним компонентом ціннісної системи особистості, сприяє збереженню особистісної цілісності, є динамічним фактором особистісного становлення, детермінантою розвитку мотиваційної сфери психологічно здорової особистості. Особистісна толерантність набуває виняткову важливість саме в підлітковому віці як характеристика інтегральна та багатовимірна, як здатність особистості протистояти фрустрації, агресії, стресу, ризику, невизначеності, зберігаючи психологічну стійкість [1].

Мультикультуралізм є одним із важливих аспектів толерантності, що полягає у вимозі паралельного існування культур з метою їх взаємного проникнення, збагачення і розвитку в загальнолюдському руслі масової культури. У ряді розвинених країн (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина) ідея мультикультуралізму започаткована досить давно, адже в них спостерігається значний приплив іммігрантів. Саме тому, мультикультуралізм передбачає насамперед включення в культурне поле цих країн елементів культур іммігрантів. Ідеєю мультикультуралізму та толерантності пронизані усі учбові заклади, починаючи від дитячого садочка до вищого навчального закладу. Важливим етапом в розвитку ідей мультикультурної освіти в цих країнах виявилися концепції крос-культурного середовища.

Педагогікою США, Канади та Австралії сформульовані кілька концепцій мультикультурної освіти:

- концепція Дж. Бенкса «освітньої рівності» [4];
- критична модель С. Ніето передбачає кілька рівнів підтримки плюралізму: «терпимість, прийняття, повага, солідарність і критика» [5];
- концепція антирасистської освіти К. Слітера, яка розглядає мультикультурну освіту як процес від-

повідних систематичних шкільних реформ, зв'язки таких реформ і соціальних змін [6].

Так, наприклад, міста Торонто та Ванкувер здавна відомі як не тільки «економічні двигуни», але і як провідні мегаполіси світу, що мають велику «освітньо-навчальну вагу» як в регіоні, так і на державному та міжнародному рівні [6]. Часто ці міста називають «освітніми» мегаполісами з найбільшим різноманіттям культур, адже більше половини населення є іммігрантами, діти яких навчаються у самих престижних ВУЗах Канади. Відмінною особливістю Торонто та Ванкувера є сформована традиція підтримки національних культур і звичаїв іммігруючих груп населення. Окрім цього, щороку на навчання до Канади приїждять діти різних вікових категорій, які мають можливість жити у місцевих сім'ях, тим самим копіюючи не тільки потрібний акцент англійської мови, але і поглинаючи місцеві традиції, культурний уклад сім'ї, відношення членів сім'ї до соціологічної та культурної асиміляції. Саме тому, соціально-політична, демографічна, культурна трансформація країни активізувала пошук психолого-педагогічних, політичних та культурних рішень проблем, які можуть виникати з огляду на інтереси всіх представлених в суспільстві етнокультурних груп.

В таких місцях США, як Кембридж, Каліфорнія, Чикаго, Нью-Йорк та ін. досить яскраво простежуються можливості культурного обміну молоді з усього світу і громадян США. Учні різних вікових категорій потрапляють у полікультурне середовище, міжетнічний діалог ведеться майже із дитсадка. Так, навчання в початковій школі в США триває 5 років, далі йде навчання в середній школі (6–8 класи), потім – навчання у вищій школі (9–12 класи). Середню освіту зазвичай діти закінчують в 18 років, навчання в ній завершується отриманням Диплому про середню освіту. Примітним є те, що при такому підході до системи освіти, коли дитина потрапляє в полікультурне середовище із 5 років, формування толерантності, терпимості, потрібного етнічного діалогу та культурної конверсії відбуваються до кінця закінчення ВУЗу так би мовити вже мимовільно, альтруїстично-інстинктивно. Звісно, такий підхід до навчання існує і в ряді інших країн, але досвід США та Канади, на думку авторів є показовим.

Щодо Австралії, то культура таких «освітніх» місць, як Сідней, Дарвін, Мельбурн захоплює своєю багатогранністю та багатонаціональною спільнотою. Від середньої школи до університету підлітки та юнаки занурюються в атмосферу доброзичливості, комфорту, індивідуального сприйняття колективом. В Австралії навчаються вихідці із Нової Зеландії, Китаю, Великобританії, Індії, В'єтнаму та ін. країн. Міксування культур по суті фіксує у психіці особистості «адекватний» підхід до етнічних меншин, витісняючи тим самим у свідомості будь-які прояви расизму і дискримінації. Державна підтримка робить в Австралії усе можливе, щоб захистити національні меншини від будь-яких посягань на їх волю, свободу, вибір, бажання навчатися та отримати знання від австралійських викладачів-спеціалістів.

Тож, відмітимо, що в основі концепцій мультикультурної освіти в США, Канаді та Австралії лежать

кілька базових установок культурно-плюралістичної спрямованості: демографічна та політико-ідеологічна, соціально-етнічна. Нормативно-правовій базі державного регулювання в дусі мультикультуралізму (США, Канада, Австралія) притаманні такі важливі риси, як [8–10]:

- спрямованість на вирішення проблеми рівності освітніх можливостей для дітей усіх іммігрантів;
- підтримка представників різних етнічних груп і збереження їх культур, боротьба з різними формами прояву расизму і дискримінації;
- підвищення соціального рівня представників різних етнічних груп як спосіб досягнення рівності освітніх можливостей.

Також додамо, що сьогоднішня мультикультурна система освіти в цих країнах – це результат багатовікової боротьби з різними напрямками будь-якої дискримінації на неповаги до інших етносів. Традиційна система освіти в США, Канаді та Австралії заснована на ідеях асиміляції, багатокультурності. Складові цієї концепції містять виключення «інтелектуального поглинання» малих субкультур. В основі етноцентристських і асиміляційних педагогічних ідей лежать філософські, культурологічні та соціальні установки, зокрема теорії «плавильного котла», «мовного комфорту», «соціальної репродукції», «культурної сумісності» та виключення будь-якої «культурної депривації» і ін. У той же час, мультикультурна освіта ніяк не призведе до руйнації національної цілісності, адже сформовані цінності цих країн містять досить міцну ідеологію, «відкритий» світогляд, «раціональні» переконання. Будь-яка атака на порушення загальнонаціональних традицій і культури розпочинається під впливом відповідних освітньо-виховних заходів. Ідеї полікультурної, антиасиміляційної освіти продовжують надавати вагомий вплив на педагогіку і освіту в США, Канаді та Австралії.

До недавнього часу такі країни, як Великобританія та Німеччина досить активно підтримували позицію мультикультуралізму, так би мовити «єдиного котла», відкриваючи двері усім бажаним іммігрантам. На сьогоднішній день у Великобританії, Німеччині стоїть гостра необхідність обґрунтування і реалізації освіти, що протистоїть ксенофобії та міжнаціональної ворожнечі. Великобританія являє собою яскравий приклад втілення в життя моделі «жорсткого» мультикультуралізму: в країні була не тільки розроблена і активно впроваджувалася широка система заходів з підтримки національних меншин з метою збереження ними самобутності, культури, традицій і звичаїв, але й прийнято низку законів, спрямованих на недопущення будь-яких форм дискримінації за національною або расовою ознаками. Адже, як відомо, в Великобританії навчаються вихідці не тільки із європейських країн (Бельгія, Польща, Хорватія, Грузія та ін.), але і ряду мусульманських країн (ОАЕ, Саудівська Аравія, Пакистан, Кувейт та ін.). Толерантність по суті перетворилася в догму, яка вимагала від британців неухильного дотримання. В останні роки проблема підготовки підлітків та юнаків до життя в багатонаціональному суспільстві в умовах посиленої багатонаціональності і полікультурності знаходиться в центрі уваги провід-

них дослідницьких центрів Великобританії та Німеччині із метою недопущення «расизму».

Головною метою цивільно-правової освіти у Великобританії та Німеччині є виховання особистості, яка живе передусім в демократичному суспільстві. Переміщуючись по ступеням «дитсадок-школа-університет» така особистість повинна володіти:

- певними знаннями (правовими, політологічними, економічними, соціокультурними);
- вміннями (будь-то Християнин чи Муслім вміти аналізувати, поєднувати цінності в єдиний кошик «високотолерантної особи»);
- цінностями (поважати вдачі людини, її компетентність, гідність, громадянську позицію);
- мати неабияке бажання брати участь в суспільно-політичному житті тієї країни, де навчається або працює на даний момент.

Принцип діяльнісного підходу, який в цих країнах безпосередньо орієнтований на активність людини, дозволяє реалізувати творчі начала кожного. Спільно з принципом включеності він підсилює суб'єктні позиції, організовує живий досвід буття і відносин в контексті громадянської системи освіти.

Надзвичайно важливим та, на думку авторів, досить показовим для ряду країн (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина) є принцип емоційної відкритості вихованців, оскільки емоції хоч і соціальні, але вони мають індивідуальне вираження. Нерідко можна спостерігати емоції толерантності та поваги, які реалізовані вихованцями через адаптивні механізми і механізми так би мовити «зараження». Вони унікальним чином, експресивно впливають на навчальне середовище. Емоції впливають на продуктивність інтелектуальної діяльності, творчість і пошук смислів, а їх відкритість стимулює розуміння, соціальну відповідальність і свідомість. Вважаємо, що емоційність вихованців цих країн є досить специфічною з іншого боку, а з другого – не може бути повноцінною без опори на емоції і цілеспрямоване культивування «почуттів колективу»: співпереживання, гордості, жалості, сорому і т.д. Емоційно-чуттєве «наповнення» допомагає вихованцям досягнути свою толерантність не тільки розумом, а й серцем, пропустити їх через свою душу. Тому, досить вдало в програмах цих країн практикуються судження, які спираються на безпосередніх переживаннях, сопереживаннях, почуттях [8].

Для України, де суспільство стурбоване питаннями національної ідентифікації, пошуком шляхів гармонійного розвитку і мирного співіснування культур, звернення до проблематики мультикультурної освіти є цілком закономірним [9]. На даний час в нашій країні чимала кількість підлітків, батьки яких вихідці із бувших країн Союзу (Росії, Грузії, Білорусії, Молдови, Вірменії, Узбекистану, Туркменістану). На думку авторів для вітчизняної науки і освіти необхідним є врахування позитивних ідей і елементів педагогічної діяльності в багатокультурному і багатоетнічному середовищі таких країн, як США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина. Адже, передусім у навчально-виховному процесі в Україні бракує системи навчання щодо:

– побудови гармонійного діалогу субкультур, подолання форм дискримінації представників тих чи інших субкультур;

– інтеграція ідей мультикультурної освіти в зміст навчальних предметів, організації мультикультурної освіти на всіх рівнях освітнього процесу;

– вироблення наукових і навчально-методичних документів, що містять критерії результативності мультикультурної освіти;

– опис процедур оцінки відповідної діяльності навчальних закладів;

– використання спеціальних методів, які формують мультикультурне мислення; організація педагогічної освіти вихователів, вчителів, викладачів, готових до роботи в багатокультурному середовищі.

5. Результати дослідження

Потреба глибокого вивчення і узагальнення досвіду країн-лідерів в області впровадження ідей мультикультурної освіти наростає в силу того, що вітчизняна система виховання та освіти на даний час не у повній мірі просякнута ідеєю толерантності. Досвід таких країн, як (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина) є досить показовим в аспекті формування особистості в умовах багатоетнічного і багатокультурного соціуму.

Тому, принципово важливим на сьогоднішній день є запозичення передового досвіду розглянутих зарубіжних країн щодо формування «вектору» української толерантності через призму мультикультурної освіти та виховання.

6. Висновки

Вивчаючи проблему формування толерантності через призму «злиття культур» з'ясовано, що толерантність є інтегральною характеристикою індивіда, яка оптимізує його здатність до «ефективної» та «коректної» взаємодії у мультикультурному середовищі. Мультику-

льтуралізм є одним із важливих аспектів толерантності, який характеризується взаємопроникненням, збагаченням етнічних культур, емоційної самовідданості тощо.

Досвід ряду країн (США, Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина) свідчить про те, що толерантність в цих країнах формувалася під впливом таких чинників, як культурно-плуралістичний, демографічний та політико-ідеологічний, соціально-етнічний. Толерантність підлітків та юнаків в цих країнах побудована на принципах емоційної відкритості, доброзичливості, позитивної комунікації, довірі, культивуванні «почуття колективу».

На думку авторів, головними напрямками формування «української» толерантності в системі мультикультурного середовища та освіти є:

– розробка механізму впровадження мультикультурної освіти на всіх рівнях організації освітнього процесу (від дитячого садочка до вищих навчальних закладів);

– формулювання критеріїв відповідності навчальних закладів вимогам мультикультуралізму, відображених в шкільній документації, процедури оцінки діяльності навчальних закладів;

– організація зв'язків навчальних закладів з іншими структурами суспільства з метою спільної мультикультурної освіти;

– впровадження програм підготовки вихователя/вчителя/викладача як посередника між субкультурами, організатора міжкультурної комунікації.

В системі вітчизняного виховання/освіти особистість має отримати уявлення про наступним категоріям, які мають безпосереднє відношення до таких понять, як «толерантність», «полікультурність», «кроскультурний діалог»: повага прав і свобод, повага людської гідності, справедливість, неупередженість, повага до національних традицій і культури, загальнолюдських цінностей, готовність до розумного компромісу, цінність культурної багатоманітності тощо.

Література

1. Бахов, І. С. Канадський мультикультуралізм: від схвалення до критики і фобії [Текст]: монографія / І. С. Бахов; ред. Н. М. Чернуха. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 174 с.
2. Огієнко, О. І. Полікультурні засади вищої освіти Великої Британії, США, Канади і Австралії [Текст] / О. І. Огієнко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 10. – С. 173–181.
3. Концепція мультикультуралізму [Текст]: зб. наук. пр. / ред. О. Є. Гомілко. – К.: Стило, 2005. – 143 с.
4. Banks, J. Multicultural Education: Theory and Practice [Text] / J. A. Banks. – Boston: Allyn and Bacon, 1981. – 336 p.
5. Nieto, S. Affirming diversity: The sociopolitical context of multicultural education [Text] / S. Nieto, P. Bode. – London: Pearson, 2012. – 480 p.
6. Sliter, K. Multicultural Education in Your Classroom [Text] / K. Sliter. – New York, 2012. – 202 p.
7. Декларация принципов терпимости, утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Текст]. – 1995. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_503
8. Екадумов, А. И. Диалог культур и парадоксы мультикультурализма в многополярном мире [Текст] / А. И. Екадумов. – Минск: БГУ, 2015. – 157 с.
9. Дрожжина, С. В. Мультикультуралізм: концептуальна модель та праксеологічні виміри її реалізації в українському соціумі [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філос. наук / С. В. Дрожжина. – Сімферополь, 2010. – 31 с.
10. Этнопсихологический словарь [Текст] / ред. В. Г. Крысько. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1999. – 343 с.

*Рекомендовано до публікації д-р психол. наук, професор Сергєєнкова О. П.
Дата надходження рукопису 21.03.2017*

Шпильова Інна Сергіївна, викладач, кафедра загальної, вікової та педагогічної психології, Київський Університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: inna.shpileva4@gmail.com